

TARİH-OLAY-BAĞLAM BÜTÜNLÜĞÜNDE C-H-L KÖKÜNÜN ANLAMSAL SERÜVENİ*

Hatice Merve ÇALIŞKAN BAŞER**

E-mail: haticemervecaliskan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-7757>

Citation/©: Çalışkan Başer, H. M. (2020). Tarih-olay-bağlam bütünlüğünde c-h-l kökünün anlamsal serüveni. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 245-267.

Öz

Zamanın geçmesiyle kültür, yaşama biçimi, ilgiler, pek çok şey değişmekte, dönüşmektedir. Kelimeler de bu dinamik yapıdan etkilenmektedir. Söylediklerimizi iyi anlatmak ve söyleneni iyi anlamak için bu değişime kayıtsız kalamayız. Kur'an'ın da söylemi yazıya geçirilmiştir ve onu daha iyi anlamak için onun kelimelerini iyi bilmek gerekmektedir. "C-h-l" kökü üzerinden yapılan bu çalışmayla hem kelimenin dönüşümünü görmek hem de Kur'an nüzulünün dinamik yapısı içerisindeki değişimleri okumak amaçlanmıştır. Bu makalede öncelikle c-h-l kökünün sözlük anlamlarından hareketle farklı formlarının anlamlarına yer verilmiştir. Yine kökün eş ve zıt anlam kökleri ile bu köklerin ilişkili olduğu kelimeler aktarılmış ve tüm bulgular tablo halinde gösterilmiştir. Daha sonra c-h-l kökünün geçtiği yirmi dört ayet, Mekkî ve Medenî ayrımı dikkate alınarak, iniş sırası gözetilerek gruplar halinde incelenmiştir. Cehl kelimesinin eş anlamlarından hareketle ayetlere manalar verilmiş ve hangi ayette hangi eş anlamının kullanıldığı belirtilmiştir. Mekke'de zaafaların alışkanlıklara, Medine'de keyfiliğe ve aşırılığa dönüştüğü ve bunların hatalara sebebiyet verdiği; tüm bu hataların "cehl" şeklinde isimlendirildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cehl, Sefeh, Kufr, Bağy, Tuğyan, Mekkî, Medenî.

* Bu çalışma, "Kur'an-ı Kerim'de c-h-l Kökünün Semantik Analizi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

LEXICAL ADVENTURE OF C-H-L ROOT IN HISTORY-EVENT-CONTEXT INTEGRITY

Abstract

With passing of time; culture, lifestyle, interests, many things change and transform. Words are also affected by this dynamic structure. We cannot be indifferent to this change in order to explain what we say and understand what is said. The discourse of the Qur'an has also been written and it is necessary knowing its words well to understand it better. With this study carried out on the "c-h-l" root, it was aimed both to see the transformation of the word and to read the changes in the dynamic structure of the Qur'an's arrival. In this article, firstly, the meanings of the different forms of the root of c-h-l are based on the dictionary meanings. Again, the root and opposite meanings of the root and the words that these roots are related are transferred and all the findings are shown in a table. Later, the twenty four verses where the c-h-l root passes were examined in groups considering the Meccan and Madinan distinctions, taking into account of chronological order. Based on the synonyms of the word Cehl, the verses are given meanings and which synonyms are used in which verse. Weaknesses; turned into habits In Mecca, turned into arbitrariness and extremism in Madinah, and these caused mistakes; it is concluded that all these errors are named as "cehl".

Keywords: Cehl, Sefeh, Kufr, Bagy, Tugyan, Meccan, Madinan.

Giriş

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu c-h-l kökünün geçtiği ayetlerin tarihi arka planını ve bağlamını incelemektir. Böylelikle c-h-l kökünün anlamsal değişimi ve dönüşümü izlenmiş olacaktır. Kur'an kelimelerle konuşan bir hitaptır ve söylemi yazıya geçirilmiştir. İnmeye başladığı dönemde muhatap onu iyi anlamaktaydı. Çünkü onun kullandığı kelimeler o döneme aitti ve mevcut kültürel ve sosyal durum üzerine söz söylemekteydi. Ancak zamanın ilerlemesiyle kaçınılmaz olan değişim, onun ne demek istediğini anlamayı güçleştirmeye başlamıştır. "C-h-l" kökü üzerinden yapılan bu çalışmayla kelimenin değişimi ve dönüşümünü tespit edip nüzul dönemindeki sosyo-kültürel durumu anlamaya çalışarak, o dönemin penceresinden Kur'an'a bakmak amaçlanmıştır. Yine bu çalışmanın başka amacı c-h-l kökünün anlam alanı tespit edilerek, tarih ve tefsir ilimleri yardımıyla ayetlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktır. Çalışmada ilk olarak sözlükler yardımıyla c-h-l kökünün anlam alanı, eş ve zıt anlamları tespit edilecek ve bunlarla ilişkili olduğu kelimeler belirlenecektir. Böylelikle kelimenin tüm yönleri ortaya konulmuş olacaktır. Daha sonra bu kökün geçtiği her bir ayetin, cehl kelimesine verilen anlamlardan hareketle, tarihi arka plan, varsa iniş sebebi ve tefsiri bilgiler yardımıyla derinlemesine incelenerek ne demek istendiği anlaşılmasına çalışılacaktır.

1. C-h-l Kökünün Anlam İncelemesi

1.1. Kökün Anlam Alanı

Sözlüklerde “cehl” ve “cehâlet” kelimeleri “bilmenin” - “ilmin” (Ferâhîdî, 2004, s. 133; Ezherî, 1964, s. 56; İbn Zekeriyya, 1622, s. 489; Benênî, 1992, s. 146; Bustânî, 1987, s. 133) zıttıdır ve “bir işi ilimsiz yapmak” (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 133) manasını taşımaktadır. “Câhil” ise, âlimin, arifin zıttı (Bustânî, 1987, s. 133) anlamına gelmektedir. Ayrıca kendine yüklenen bu sıfattan habersiz, ahmak kimsedir (Feyyûmî, 1315 (h), s. 53).

“Cehile” fiili bir gerçeği bilmemek anlamına gelir (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 133; Zemaşerî, 1922, s. 145; Zebîdî, 1994, s. 129; Bustânî, 1987, s. 133). Kelimenin isim formunda “cehûl” şeklinde kullanımıyla ise tecrübesiz manasına geldiğini görmekteyiz (Benênî, 1992, s. 147; Bustânî, 1987, s. 133). Cehl kelimesi, işin esasını bilmemek, söz konusu durum hakkında tecrübesiz olmak anlamlarına gelmektedir.

Cehl kelimesinin diğer bir anlamı sefehliktir. Bustânî bu kelimenin mecaz olarak ahmaklık ve isyan manasında olduğunu, günah işleyen kimsenin aptal olduğunu (Benênî, 1992, s. 146) ve Allah’a isyan eden kimsenin bu ahmaklığından vazgeçmediği müddetçe “câhil” olacağını söylemiştir (Bustânî, 1987, s.133). Zebîdî de benzer şekilde Râgîb’den yaptığı alıntıyla; cehlin; nefsin ilimsiz olması, bir şeyin olduğu durumunun tersine inanmak, olduğundan farklı şekilde düşünmek ve gerçeğin tersine olan şey olduğunu söylemektedir (Zebîdî, 1994, s. 130). Buradaki ifadelerden bir konuda ilim eksikliğinden ziyade, doğruyu bildiği halde yanlışta ısrarcı olmanın, ahmakça davranmanın ön plana çıktığını görmekteyiz.

Bu anlamların yanı sıra “cehl” kelimesinin “hilm” kelimesinin zıttı olduğunu (Ezdî, 2005, s. 565); mutmain olma, iç huzur, güven, sükûnet gibi manaların tersi olan “ciddiyetsizlik, düşüncesizlik” anlamlarına geldiği söylenmektedir (İbn Zekeriyya, 1622, s. 489). Dolayısıyla aşırıya gitmek, sinirlenmek, köpürmek, kabalaşmak, ahmak, aptal gibi davranmak, kötü huylu olmak için de aynı kelime kullanılmaktadır (Enîs v.dğr., 1972, s. 143). Zemaşerî “cehilet el-kıdr” kelimesinin tencerenin fokurdaması, şiddetlenmesi anlamında kullanıldığını İslam öncesi şiirden örnek vererek açıklamıştır (Ezherî, 1964, s. 56; Zemaşerî, 1922, s. 145). İslam’dan önce Arapların Allah’ı, peygamberi bilmeyip kibirli davranıp soylarıyla övünmeleri de cehl sayılmıştır (İbn Muhammed, 1322, s. 223). Bazı sözlükler aynı kelimeye avını parçalayan “aslan” anlamını da vermişlerdir (Fîrûzâbâdî, 1913b, s. 253; Zebîdî, 1994, s. 130).

Birinin câhil olduğunu düşünmek, onun câhil olduğuna hükmetmek anlamına gelen “istechele-استجهل” (Zemaşeri, 1922, s. 145) mecaz olarak kullanıldığında “hareket ettirmek/sallamak, hafife/alaya almak, kur yapmak (Râzî, ts., s. 272; Fîrûzâbâdî, 1913b, s. 253; İbn Manzur, 1956a, s. 130), tahrik etmek (İbn Zekeriyya, 1622, s. 490; Zebîdî, 1994, s. 130; İbn Manzur, 1956a, s. 130)” anlamlarına gelmektedir. Bundan başka “el-ceyhele-

الجبهة", "el-michel-المجهل", "el-michele-المجهلة" formlarında da gelen "el-ceyhelu-الجيهل" kelimesi "közü hareket ettiren tahta parçası, ateş çubuğu" manasına gelerek bambaşka bir nitelik kazanmıştır (Ezdî, 2005, s. 565; Zebîdî, 1994, s. 130; Enîs v.dğr., 1972, s. 144). Bazı Arapça sözlükler c-h-l kökünün açıklarken bu manaya da yer vermektedirler. Yine aynı kelimenin bir kadın adı olduğunun bilgisine yer veren sözlükler de vardır (İbn Manzur, 1956a, s. 130; Fîrûzâbâdî, 1913b, s. 253). Kelime "el-mechûletu-المجهولة" formunda geldiğinde ise "süt vermeyen deve" ya da "süt vermekten kesilmiş deve" anlamını taşımaktadır (Ezherî, 1964, s. 57; Zemahşerî, 1922, s. 145; Fîrûzâbâdî, 1913b, 253).

"Cehâlet" formuyla ise kelime, bilgisizlik hali (Benenî, 1992, s. 147), İslam'dan önce Arapların cehâlet ve dalalet içindeki dönemi (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 133) ve İslam zamanındaki şirk ehli için (Ezdî, 2005, s. 565) kullanılmıştır. Bu kelime "el-câhiliyyetu el-cehlêu-الجاهلية الجاهلية" şeklindeki kalıpta da yine ara dönem, sakinlik dönemi manasına gelip, İslam'dan önceki dönemi nitelemek için kullanılmaktadır (Zemahşerî, 1922, s. 145; İbn Manzur, 1956a, s. 130). Kur'an ayetleri gelmeye başlamadan Arapların durumunu anlatmak için de "câhiliyye çağı" dendiğini söyleyenler olmuştur.

1.2. Kökün Eş ve Zıt Anlam Kökleri

Sözlük çalışmaları neticesinde bu bölümde c-h-l kökünün eş ve zıt anlamlarını tespit edip her bir eş ve zıt anlamlı kelimenin de ilişkili olduğu anlamları belirlemeye çalışacağız. İzutsu'nun dediği gibi tüm bu ilişkiler c-h-l kökünün semantik rengini bize verecektir (İzutsu, 2014, s. 45).

Kökün eş anlamlarından biri olan "sefeh" hareket ve acelecilik anlamına gelir. Hilm kelimesinin zittidir (İbn Manzur, 1956a, s. 497). Akıl eksikliği nedeniyle kişinin hafifliği anlamına da gelir (İsfahânî, 2012, s. 500). İnsanın şehvete meyletmesi (İsfahânî, 2012, s. 500) ya da birinin herhangi bir şeye meyletmesi anlamına gelen *heva* (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 272) ve kişinin görerek değil zihinsel faaliyeti ile elde ettiği bilgi olmayan, şüphe barındıran kesinlik (İbn Manzur, 1956b, s. 272; Fîrûzâbâdî, 1913b, s. 665) anlamına gelen *zan* ile ilişkilidir.

İkinci anlam haddi aşmak, azgınlığa sevk etmek (İsfahânî, 2012, s. 634), zulümde ve isyanda ileri gitmek (Fîrûzâbâdî, 1913b, s. 863), zorbalık, dik kafalılık (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 571) anlamına gelen "tuğyan" kelimesidir. Bu kelime de aydınlığın olmaması (İsfahânî, 2012, s. 657), ışığın gitmesi (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 588) manalarına gelen "zulüm" kelimesi ile ilişkilidir.

Kökün üçüncü anlamı ise kesin olarak bildiği halde bilmezlikten gelme (27/Neml:14), inatçılık, dik kafalılık (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 848; Fîrûzâbâdî, 1913a, s. 99) demek olan "kufır" dür ve bu kelime muhalif olma, bilerek direnme, yoldan sapma (İsfahânî, 2012, ss.

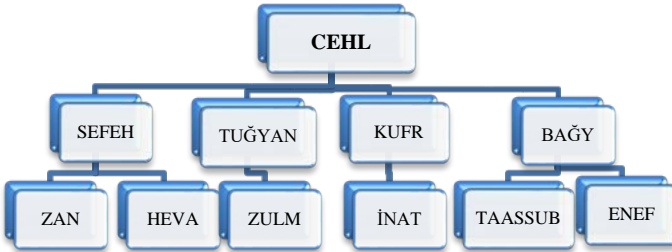
732-733), aşırılık ve taşkınlık yapma, bildiği şeye sırt çevirme (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 235) anlamına gelen “*inat*” kelimesiyle ilişkilidir.

Son anlamı ise “*bağy*”dir. Bu kelime bir şeyde orta yolu aşmayı istemek anlamına gelmektedir (İsfahânî, 2012, s. 158). Doğruluktan sapmak, suç işlemek anlamına da gelir. Akıl, bilinç ve doğru davranışın tersine bir şeydir (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 82). Tutuculuk, fanatizm, hoşgörüsüzlük anlamlarına gelen “*taassub*” (Güneş, 2014, s. 783) ve öfke, izzet, zillet anlamlarında “*enef*” (İsfahânî, 2012, s. 104) kelimeleriyle ilişkilidir.

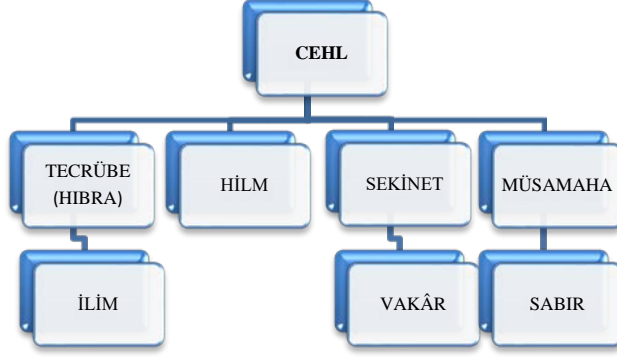
C-h-l kökünün zıt anlamlarına baktığımızda, bir şeyin iç yüzünü bilmek, haber yoluyla bir şeyleri öğrenmek anlamında “*tecrübe*” (el-İsfahânî, 2012, s. 328); tefekkür ve tedebbür ile bir şeyi bilmek, hakikatini, iç yüzünü anlamak anlamında “*ilim*” (Fîrûzâbâdî, 1913b, s. 519) yumuşak huyluluk, sabırlı olma, temkinli hareket etme manasına gelen “*hilm*” (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 209) yumuşak huyluluk, kibarlık, ağırbaşlılık anlamlarına gelen “*sekînet*” (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 436), hoş görülü davranmak, kolaylaştırmak (Halîl b. Ahmed, 2004, s. 443), kaba, hırçın ve inatçı davranmak yerine yumuşaklık ve kolaylık göstermek anlamlarında “*müsamaha*” (Fîrûzâbâdî, 1913a, s. 482) kelimelerinin ön plana çıktığı görmekteyiz.

Aşağıdaki ilk tablo c-h-l kökünün eş anlamlarını, ikinci tablo zıt anlamlarını göstermektedir. Bahsettiğimiz tüm ilişkisel anlamları bu tablolar üzerinden toplu biçimde görmek yararlı olacaktır.

Tablo 1. C-H-L kökünün eş anlamları



Tablo 2. C-H-L kökünün eşanımları



Tüm verilerden hareketle c-h-l kökü; hareket ve acelecilik hali, orta yolu ve sınırları aşarak taşkınlık, zulüm meydana getirmek, hareketin yokluğu, duyguları, benliği kontrol edememe, sabır ve deneyim eksikliği anlamlarında kullanılmaktadır. O halde c-h-l kökünün özünde “doğal eğilimlerin terbiye edilmemesi, eğitilmemesi durumunda ortaya çıkan davranış” anlamının olduğu düşünülebilir. Bu, bazen verimsiz, fayda vermeyen bir duruma sebep olurken, kimi zaman taşkınlık, zorbalık olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın doğasındaki meyillerin eğitilerek kontrol altına alınmayışı, taassubu ve alışkanlıklarda inatla ısrar etmeyi doğurmaktadır. Bu da kişiyi yanlış veya doğru olup olmadığını irdelemeden davranışlarında saplantılı hale getirmektedir.

2. C-h-l Kökünün Geçtiği Ayetler

Kur’an’da c-h-l kökü yirmi dört ayette geçmektedir. Bunların on beş tanesi Mekki, dokuz tanesi Medeni’dir. Biz bu ayetleri iniş sırasını dikkate alarak ve birbirine yakın tarihte inenleri bir grupta olacak şekilde incelemeye çalışacağız. Her ayetin önce mealini verdikten sonra, bazı tefsiri bilgiler neticesinde ayette geçen “cehl” kelimesinin birinci bölümde tespit ettiğimiz eş anlamlarından uygun olanını ve ayete uygun düşen manayı vermeye çalışacağız.¹

2.1. Mekki Sureler

1. Grup

¹ Tezimizde hem surenin arka planına ilişkin bilgiler hem yararlanılan tefsir kaynakları hem de değerlendirmeler oldukça geniş yer tutmaktadır. Bunun bir makale olması sebebiyle burada, ayetleri oldukça öz bir şekilde değerlendirmeye çalıştık. Ayrıca tezimizi hazırlarken Taberi’ye kadar ulaştığımız tüm müfessirler, ondan sonra ise yaklaşık her yüzyıldan bir müfessir olacak şekilde pek çok tefsirden istifade ettik. Ancak burada hepsini zikretmek ve değerlendirmek mümkün olmayacağı için genellikle görüşümüzü oluşturmamıza temel teşkil eden müfessirleri vermekle yetindik.

“İsrailoğullarını denizden geçirdik ve sonrasında kendilerine ait puta tapan bir topluluğa rastladılar ve; ‘Ey Musâ, bize de onlarınkine benzer ilahlar yapsan’ dediler. Musâ; ‘Gerçekten siz **cahil** bir topluluksunuz dedi.’ (7/A’raf 138).

“Af/kolaylık yolunu tut, iyiliği emret. **Cahillerden** yüz çevir.” (7/A’raf 199).

C-h-l kökü ilk kez 7/A’raf suresinde kullanılmıştır. İnış sırası 39 olan surenin bi’setin yaklaşık olarak 5. ya da 6. yıllarında inmiş olması muhtemeldir (Çalışkan, 2014, s. 51). Bu dönemlerde Kur’an’daki tevhid vurgusunun yoğunlaştığı ve şirkin sert bir dille eleştirildiğini görmekteyiz (Câbirî, 2013a, s. 242). Bunun yanında müşrikler inananlara hem psikolojik hem de fiziksel şiddet uygulamaya başlamışlardır. İlk ayetin tefsirinde Râzî, İsrailoğulları’nın, Firavun ve ordusunun helak olduğunu görmelerine rağmen, ısrarla yine put taleplerinin açık bir suç olduğunu söylemiştir. Onların bu istekleri 39/Zümer Suresi’nin üçüncü ayetinde “(Biz onlara) Allah’a bizi çok yakınlaştırsınlar diye tapıyoruz” ifadesindeki gibidir. Allah’tan başkasına ibadet ise küfürdür (Râzî, 1981e, s. 232; İbn Kesîr, 1997b, s. 467). Seyyid Kutub, İsrailoğulları’nın şirkten sonra Mûsâ (as)’nın dinini kabul ettiklerini; ancak kararsız yapılarından ötürü puta tapan topluluk gördüklerinde eski inanışlarına dönme arzusunda olduklarını, onların bu arzularının bilgisizlik değil, ahmaklık olduğunu söylemiştir (Kutub, 1968c, s. 1364). Burada cehl kelimesi ahmak tavrılarından ötürü “sefeh” ve eylemleri, eski inançlarına dönmede bir inat barındırdığı için “kufr” ile eş anlamlı kullanılmıştır. Dolayısıyla ilk ayet “cahil topluluk” “ahmak/inatçı topluluk” şeklinde anlaşılabilir.” Vahiy geldiği sırada müşriklerin eziyetlerinin arttığını söylemiştik. Sonraki ayette de buna karşı inananlardan beklenen tavır açıklanmıştır. Zira ikinci ayeti Zemaşerî “o beyinsizlere onların beyinsizlikleri gibi karşılık verme, onlara karşı halim ol, kötülüklerine karşı yumuşak davran” şeklinde açıklamıştır (Zemaşerî, 1998d, s. 367). Râzî, sana zulmedenleri affettiğinde de yüz çevirmiş olursun (Râzî, 1981h, s. 107) diyerek onların tavrını zulümle eş değer tutmuştur. Bunlardan başka “câhilleri” sağlıklı ilişkiler kuramayan “sefehler” (Abduh, 1947d, s. 537) şeklinde bir izah da bulunmaktadır. Burada vurgu daha çok davranışlarının zulüm içermesiyle ilgilidir. Yani câhil kelimesi zorbalık yaptıkları için “tuğyan” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. O halde ayette “cahillere” “zorba” anlamını vermek uygun olacaktır.

“Rahmanın kulları yeryüzünde alçakgönüllü (hilmle) yürürler. **Cahillerle** karşılaştıklarında (onlar kendilerine sataştıklarında) ‘selam’ derler.” (25/Furkan 63).

Nüzûl sırasına göre 7/A’raf Suresi’nden iki sure sonra yer alan 25/Furkan Suresi de aynı tarihi arka plana sahip bir suredir. Müşrikler inananlara güç kullanarak eziyet etmekte ve ayette onlar, bu tavrılarından ötürü “câhiller” diye anılmaktadır. Mukâtil, bu kişileri tefsir ederken “aptal, ahmak” (Mukâtil, 2003b, s. 441; İbn Ebî Hâtim, 1997, ss. 2722-2723), Hevârî ise “halim olmayanlar” şeklinde izah etmiştir (Hevârî, 1990a, s. 216). Bu kişilerin müşrikler olduğuna dair yorumlar da vardır (İbn Sellâm, 2004, s. 489). Zemaşerî “edebin azlığı, günahattan sakınmanın olmayışı, ahmaklık ve zorbalık” kavramlarını kullanmıştır

(Zemahşerî, 1998d, s. 368). İbn Aşur, burada cehl kelimesinin hilmin zıttı olduğunu söylemiştir (İbn Âşûr, 1984b, s. 69). Kelime burada müşriklerin güç kullanarak zulmetmelerinden ötürü “*tuğyan*” ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. O halde ayetteki *cahillere* “*zorba*” anlamını vermek mümkündür.

“Siz kadınları bırakıp da erkeklere mi şehvetle yaklaşıyorsunuz? Gerçekten siz **cahil** bir topluluksunuz.” (27/Neml 55).

25/Furkan Suresi’nden beş sure kadar sonra gelen surenin Habeşistan hicretinden sonra gelmiş olması muhtemeldir. Bu da inananların biraz olsun güçlenmesine sebep olan Hz. Hamza ve Hz. Ömer’in Müslüman olmalarından sonraki zamana rastlar (İbn Hişam, 2006, s. 457; Şulul, 2003, s. 144). Surede kadınları bırakıp erkekleri tercih eden Lût (as) kavminin yapılan uyarıyı dinlemediklerinden bahsedilmiş ve bu kavim “*câhil kavim*” olarak nitelendirilmiştir. Buradaki durum, doğruyu söylediklerini bildikleri halde, toplumun ahlakını islah için gönderilmiş peygamberleri inkâr etmeleridir. Zemahşerî Allah’ın erkekler için kadınları yarattığını, kadınları kadınlar için veya erkekleri erkekler yaratmadığını, böyle eylemlerin ahlaksız, edepsiz davranışlar olduğunu söylemiştir (Zemahşerî, 1998d, s. 462). Kutub ise burada ceHLin ahmaklık anlamında da kullanıldığını, fitrattan sapmanın aptallık ve azgınlık olduğunu söylemiştir (Kutub, 1968e, ss. 2647-2648). Burada cahil kelimesi hem azgınlık anlamına gelen “*tuğyan*” hem de haddi aşmak anlamında “*bağy*” kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla burada cahil topluluk, “*haddi aşan, ahlaksız*” topluluk anlamındadır.

“Boş, kötü söz duyduklarında ondan yüz çevirirler. Ve ‘Bizim işimiz bize, sizinki sizedir. Selam olsun size. **Cahilleri** istemeyiz’ derler.” (28/Kasas 55).

28/Kasas Suresi, 27/Neml Suresinden hemen sonra 49. sırada yer almaktadır. 25/Furkan 63. ayetteki gibi müşriklerin sataşmaları karşısında inananların tavrına yer verilmiştir. Mukâtil cahillerin “*ahmak, aptal kimse*” (Mukâtil, 2003b, s. 500) manasında, İbn Âşûr, hilmin zıttı manasında (İbn Âşûr, 1984c, ss. 145-146), Derzeze ise “*beyinsizler ve sapmışlar*” manasında kullanıldığını söylemektedir (Derzeze, 1984a, s. 323). Burada yine 7/A’raf 199 ve 25/Furkan 63. ayette olduğu gibi bir sataşma durumu devam etmektedir. Cehl bu sebeple “*tuğyan*” kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmakta ve ayette “*zorba*” anlamına gelmektedir.

2. Grup

“Ey kavmim! Sizden bir mal istemiyorum. Benim karşılığım Allah katındadır. İnananları yanımdan kovacak değilim. Şüphesiz onlar rablerine kavuşacaklar. Görüyorum ki siz **cahil** bir topluluksunuz.” (11/Hûd 29).

“(Allah) Ey Nûh! Şüphesiz o senin aileden değildir. O iyi olmayan bir iş yapmıştı. Hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme. Senin **cahillerden** olmamanı öğütlerim.” 11/Hûd 46

11/Hûd suresi nüzul olarak 52. sırada yer alır. İlk ayette Nûh (as)'un kavmin ileri gelenlerinin, onun insan oluşu ve etrafında fakirlerin bulunması nedeniyle kendisine inanmayacaklarını söyledikleri anlatılmış ve Nûh (as)'un ayetteki sözlerine yer verilmiştir. Hz. Muhammed'in vahyi insanlara ilettiğinde de bir grup onun insan oluşunu, melek olmayışını eleştirmiştir. Ona ilk inanan kesim ise fakirlerden oluşmuştur. Burada belki de Nûh kavminin tavrı örneği içinde inananlara teselli verilerek inanmayı, maddeten üstünlükle ilişkilendirenlere cevap verilmek istenmiştir. Taberî, Allah'ın insanları soy ve şerefine göre değil, amellerine göre değerlendireceğini söylemektedir (Taberî, 2001g, ss. 385-386; Râzî, 1981f, s. 223). Zemahşerî de "*câhil topluluk*" ibaresini "*rezil, alçak, ahmak*" olarak açıklamıştır (Zemahşerî, 1998d, s. 462; Râzî, 1981a, s. 194). Diğer ayette Nûh (as) oğlunun inkârcılardan olmamasını istediğini ancak oğlunun inananlarla gemiye binmediğini, bunun üzerine O'nun Allah'a "*oğlum da ailemdendir*" diyerek kurtulması için istekte bulunduğunu ve Allah'ın da buna cevap verdiğini anlamaktayız. Abduh'a göre, câhil nitelmesi ile Allah'ın yarattıklarında hükmü kaldırmak için soru soran, heva ve şehvetine itibar eden kişiler kastedilmektedir (Abduh, 1947e, c. 12, ss. 44-46). Kutub, Nûh (as)'a verilen cevabın azarlama içerdiğini ve ondan bilmediği konularda istekte bulunmaması gerektiğini söylemektedir (Kutub, 1968d, s. 1893). O halde ilk ayette sınıfsal bir ayrıcalık isteyen kişilere cahil topluluk dendiğini görmekteyiz. Bu tavır da bir nevi putperestlik örneği olduğu, aşırılık ve inat içerdiği için kelime "*bağy ve kufır*" ile eş anlamlıdır ve ayete "*menfaatçi/zorba*" anlamı verilebilir. İkinci ayette arzularda meyletme ve zan durumu olduğu için kelime "*sefeh*" kelimesiyle eş anlamlıdır ve ayete "*bilmezden gelme*" anlamlarını vermek mümkündür.

"(Yusuf) Rabbim, zindan bunların beni davet ettiği şeyden daha güzeldir. Eğer onların hilelerini benden uzaklaştırmazsan **cahillerden** olurum." (12/Yusuf 33).

"(Yusuf): 'Siz **cahil** kimseler iken Yusuf ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?'" 12/Yusuf 89

12/Yusuf suresi iniş olarak 11/Hûd suresinden hemen sonra gelmiştir. Mukâtil, ayetteki "*câhillerden*" olurum ifadesini "*günahkârlardan olurum*" şeklinde açıklamıştır (Mukâtil, 2003b, s. 147). Benzer şekilde Taberî de İbn Zeyd ve İbn İshâk'dan aktardığı rivayetlerle "*Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelenlerden, isyan edenlerden olurum*" anlamına geldiğini söylemektedir (Taberî, 2001h, ss. 146-147). Bunun yanı sıra kötü işler yapan, ahmak, terbiyesiz kimse (Zemahşerî, 1998c, s. 282), nefse uyararak aptallaşmak, (Abduh, 1947e, ss. 297-298) ve kadınların tahrikleri karşısında zaafa düşmek (Kutub, 1968d, s. 1871) şeklinde açıklamalar da vardır. Diğer ayete geldiğimizde başlangıçta Yûsuf (as)'un kardeşlerinin kıskançlık içeren davranışları anlatılmıştır. Onların davranışı ile Hz. Muhammed'e gelen peygamberliği onun statüsüyle bağdaştırıp doğru bulmayan Mekkeliler'in tavrı bir noktada benzemektedir. Mukâtil "*câhilûn*" kelimesini "*günahkârlar*" olarak açıklamaktadır (Mukâtil, 2003b, s. 162). Râzî, bu cehalet halini, kötü, sakıncalı, kendini beğenmiş hal olarak izah etmiştir (Râzî, 1981g, s. 207). Bazı âlimler Allah'a isyanın

her türlüünü cehl olarak isimlendirmişlerdir (İbn Kesîr, 1997c, s. 408). İlk ayet heva ile ilgili olduğundan “sefeh”, ikinci ayet de yine heva ve bunun yanında aşırılık içerdiğinden “sefeh ve bağy” ile eş anlamlıdır. İlki ahlaksızlıktan kaynaklı ahmaklık ikinci kibirden kaynaklı ahmaklık durumu içermektedir. O halde iki ayete de “ahmak” manasını vermek mümkündür.

“Eğer onların yüz çevirmeleri sana zor geldiyse, yapabilirsen yerin içinde bir tünel ya da gökte bir merdiven ara ki onlar için bir mucize getiresin. Eğer Allah isteseydi onları hidayet üzere toplardı. O halde **cahillerden** olma.” (6/En’am 35).

“Ayetlerimize inananlar sana geldiklerinde onlara şöyle söyle; ‘Selam size. Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı. Kim **cehaletle** günah işler ve sonra tövbe eder düzelirse, Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.’” (6/En’am 54).

“Şayet onlara melek indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi karşlarına toplasaydık, Allah istemedikçe onlar inanmazlardı. Fakat onların çoğu **cahildirler.**” (6/En’am 111).

Bu surenin inışı 12/Yûsuf Suresi ile yakın zamanlara rastlamaktadır. İbn Abbas’tan gelen rivayete göre ilk ayet, Kureyşliler’den bir grubun Hz. Muhammed’e gelerek, kavimlere geldiği gibi bir mucize getirecek olursa kendisine inanacaklarını söylemesi ama Allah mucize göndermeyince gitmeleri, Hz. Muhammed’in, kavminin inanmasını istediği için bu duruma üzülmesi ile ilgilidir (Çetiner, 2016a, s. 361). Burada, cahiller ibaresinin, “Allah’ın bunu yapmaya kadir olduğunu bilmeyenlerden olma” (Taberî, 2001f, s. 229), “bunun aksini isteyenlerden olma” (Zemahşerî, 1998b, s. 341) şeklinde açıklamaları vardır. İkinci ayette Zemahşerî “cehaletle” ifadesinin bir kişinin zannederek, bilerek zarara yol açan bir işi yaparsa o kişinin aptallığı olduğunu söylemiştir (Zemahşerî, 1998b, s. 353). Râzî burada anlamın kişinin şehvet ve istek ile günah işlenmesi olduğunu, kişinin günah olduğunu bilmesine rağmen arzularına uyarak bunu işlediğini belirtmektedir. Burada hata ve yanlış ile bir işi yapmak anlamının doğru olmadığı, çünkü hatanın tövbe gerektirmediğini eklemiştir (Râzî, 1981d, s. 4-5). Abduh ise iffet ve hikmetin zıttı olan sefeh ve hafiflik olduğunu söylemiştir (Abduh, 1947c, ss. 449-450). Üçüncü ayet de ilkinen benzerdir. Tûsî de bu davranışların inattan ötürü olduğunu, bu nedenle Allah’ın onları câhil olarak nitelendirdiğini belirtmiştir (Tûsî, 1376, s. 239). Cehl ibaresi ilk ayette zan ikincide heva içerdiği için “sefeh”, üçüncüde ahmaklık ve inatçı tavırlarından ötürü “sefer ve kufır” ile eş anlamlıdır. O halde ilk ayet “bilmiyor gibi davranma”, ikinci “şehvetine uyarak” üçüncü ise “ahmak/inatçı” anlamlarına gelmektedir.

3. Grup

“De ki: ‘Ey **Cahiller!** Benim Allah’tan başkasına kulluk etmemi mi istiyorsunuz?’ (39/Zümer 64).

Sure, nüzûl olarak 59. sırada yer alır. Bu zaman zarfında Hz. Ömer'in inananların tarafına geçmesiyle Müslümanlar güçlenmiş, müşriklerin ise buna karşı yeni çözüm arayışları gündeme gelmiş, bunun üzerine Müslümanlarla evlilik, ticaret gibi her türlü ilişkiyi kesmek suretiyle onlara boykot uygulamaya başlamışlardır (Şulul, 2003, ss. 144-145). Dolayısıyla surenin arka planına baktığımızda bir yandan inandığı değerlere sarılan bir yandan da fiziksel, ekonomik ve politik şiddete maruz kalan bir Müslüman grup görüyoruz. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Mekke'li müşrikler Allah'a inanmayı, Hz. Muhammed'in kendi ilahlarına ibadet etme şartına bağlamışlar ve üzerine bu ayet gelmiştir (Süyûtî, 2002, s. 224). Derveze, müşriklerin Allah'tan başkasına ibadet etmelerini câhillik olarak izah etmiştir (Derveze, 1984b, s. 343). Tavrılarında hala süregelen bir inatçılık ve ahmaklık olduğu için kelime "*sefeh ve kufır*" ile eş anlamlıdır. Buradaki "*cahiller*" kelimesine de aynı anlamı vermek mümkündür.

"(Hûd) Dedi ki: 'Bilgi (azabın vakti ile ilgili), sadece Allah'ın katındadır. Ben size benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Ancak görüyorum ki, siz **cahil** bir topluluksunuz.'")46/Ahkaf 23).

Surenin inişi 66. sıraya denk gelir. Hûd (as) kavmi Allah'tan başkasına ibadetleri nedeniyle uğrayacakları zararın farkında olmayıp bir an önce azabın gelmesini istemektedir (Taberî, 2001, s. 155). İbn Kesir, bu kavmin akletmedikleri ve anlamadıkları için böyle nitelendirildiklerini (İbn Kesir, 1997d, s. 289), Kutub, öğütlere ve uyarılara rağmen hala tavrı alıp yalanladıkları ve meydan okudukları için durumlarının aptallık, ahmaklık olduğunu söylemektedir (Kutub, 1968g, s. 3266). Bir önceki ayete benzer şekilde ahmak tavrıları ve ısrarları sürmektedir. Kelime "*sefeh ve kufır*" ile eş anlamlıdır. Dolayısıyla ayette cehle, ahmaklık anlamı vermek mümkündür.

"Şüphesiz Rabbin **şehvetine uyarak** günah işleyen sonra bunun ardından tövbe edip düzelen kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da bağışlayıcıdır, merhametlidir." (16/Nahl 119).

Sure nüzûl olarak 70. sırada yer alır. Zemaşerî buradaki cehlin kötülüğü bilmeden yapmak değil, şehvete uyarak kötü davranışta bulunmak olduğunu söylemiştir (Zemaşerî, 1998c, s. 482). Bu ayet 6/En'am Suresi'nin 54. ayeti ile benzerdir. Dolayısıyla yine heva durumu olduğu için "*sefeh*" ile eş anlamlıdır ve ayete "*şehvete uyarak*" anlamını vermek mümkündür.

2.2. Medenî Sureler

1. Grup

"Hani Musa kavmine; 'Şüphesiz Allah bir inek boğazlamanızı emrediyor' demişti. Onlar da; 'Sen bizimle alay mı ediyorsun?' dediler. Musa; '**Cahillerden** olmaktan Allah'a sığınırım' dedi." (2/Bakara 67).

“(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan ve yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen fakirler içindir. İffetleri nedeniyle **cahiller** onları zengin zannederler. Onları yüzlerinden tanırırsın. İnsanlardan ısrarla istemezler. Hayır namına yaptığınız ne varsa Allah onu bilir.” (2/Bakara 273).

Câbirî’ye göre bu sure hicri ilk yılın sonu ile ikinci yılın sonu arasında inmiştir (Câbirî, 2013b, s. 44). Ancak ayetin hicri ilk yılın içerisinde indiği de düşünülmektedir (Gözeler, 2016, s. 222). C-h-l kökü ilk kez İsrailoğulları’nın Mûsâ (as)’dan put yapmalarını istemeleri üzerine kendilerine “*câhil kavim*” denmesi şeklinde karşımıza çıkmıştı. Bu ayette kendileri affedildikten sonra bozgunculuk yapmamaları, isyan etmeyip, aşırıya kaçmamaları söylenmiştir. Daha sonra sığır kesmeleri istenince “*bizimle alay mı ediyorsun*” demişler ve bunun üzerine Mûsâ (as) bu ayetle “*câhillerden olmaktan*” Allah’a sığınmıştır. Mukâtil, Mâtürîdî ve Sa’lebî’nin tefsirinde “*câhiller*” kelimesinin “*alay edenler*” şeklinde çevrildiğini görmekteyiz (Mukâtil, 2003a, s. 55; Maturîdî, 2004, s. 62; Sa’lebî, 2002a, s. 214). Kelime, Taberî ve Zemahşerî’de ise “*beyinsizler*” olarak açıklanmaktadır (Taberî, 2001a, s. 76; Zemahşerî, 1998a, s. 278; İbn Kesîr, 1997a, s. 278). İkinci ayette fakirlerin, iffetli hallerinden ve insanlardan bir şeyler istemekten vazgeçmelerinden (Taberî, 2001c, s. 26) ötürü câhil kişinin onları zengin zannettiği söylenmektedir (Mukâtil, 2003a, s. 147; Taberî, 2001c, s. 26; İbn Ebî Hâtim, 1997, s. 541; Sa’lebî, 2002b, s. 277; Zemahşerî, 1998a, s. 503). Bu kişiler ısrarla isteyen, açgözlü kişiler değildir (Taberî, 2001c, s. 31; İbn Ebî Hâtim, 1997, s. 541). Kelimeye, aklın değil, tecrübenin zıttı yani “*o duruma hiç vakif olmamış, tecrübesiz kimse*” (Râzî, 1981b, s. 87), “*işin aslını bilmeyen kişiler*” (Abduh, 1947a, ss. 44-45) ve “*onların durumlarını bilmeyenler*” (Kutub, 1968a, s. 316) manaları da verilmiştir. Cahiller kelimesi ilk ayette alaycı ve inatçı tavırlarından ötürü “*sefeh ve kufur*”, ikinci ayette zan içeren durum olduğundan “*sefeh*” kelimesiyle eş anlamlı kullanılmıştır. İlk ayete “*ahmaklar*”, ikincisine ise “*habersiz*” anlamı verilebilir.

“Sonra o üzüntünün ardından içinizden bir kısmını saran bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmı kendi canlarının derdine düşmüştü. Allah’a karşı gerçek olmayan **cahiliye zanni** gibi bir zanna kapılmışlardı; ‘Bu işte bizim bir etkimiz yok’ dediler. De ki; ‘Bütün iş Allah’ın’dır.’ Onu açıklayamadıklarından içlerinde saklıyorlar ve ‘Şayet bizim etkimiz olsaydı burada öldürülmezdik’ diyorlar. De ki; ‘Şayet evlerinizde olsaydınız bile öldürülmesi yazılmış olanlar öldürülecekleri yerlere çıkıp gidecekti. Bu Allah’ın içinizdekini denemesi ve kalplerinizdekini açığa çıkarması içindir. Allah içinizdekileri bilendir.” (3/Al-i İmrân 154).

Sure iniş olarak 89. sırada yer alır. Ayetin iniş sebebi olarak, Uhud savaşı sonrası Muattib İbn Kuşeyr’in ayette geçen sözleri söylemesi zikredilmektedir (Süyûtî, 2002, s. 65). Taberî câhiliye zannının, Allah hakkında aslı olmayan, onun emirlerine karşı gelen, peygamberi yalanlayan ve Allah’ın peygamberini yüz üstü bırakacağını sanan zan olduğunu söylemiştir (Taberî, 2001d, s. 164-166; İbn Ebî Hâtim, 1997, s. 795; Maturîdî, 2004, s. 323; Sa’lebî, 2002c, s. 187). Bunlar, yalnız kendilerini düşünmekte (Zemahşerî, 1998a, s. 642) ve canları tehlikeye girdiğinde hiçbir şey umurlarında olmamaktadır (Râzî, 1981c, s. 47). İbn Âşûr,

burada Allah'ın câhiliyye zannının onların görünüşte inanıp kalben inanmadıkları zan olduğunu, bu durumun da câhiliyye dönemindekine benzer bir tutum olduğunu belirtmiştir (İbn Âşûr, 1984a, s. 134-136). Burada inatçılıkları ve ahmaklıkları sürdüğü için cahiliyye “*sefeh ve kufr*” anlamlarını barındırmakta ve bu zan, inatçı, tutarsız bir zan olarak anlaşılmaktadır.

“Evlerinizde vakarla oturun. Önce **cahiliyye teberrücü** gibi süslenmeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve rasulüne itaat edin. Ey ehl-i beyt! Şüphesiz Allah sizden kötülükleri gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor” (33/Ahzâb 33).

“Emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk. Ama onu yüklenmekten kaçındılar ve korktular. Onu insan yükledi. Şüphesiz o zalim ve **cahildir.**” (33/Ahzâb 72).

Hicretin 5. & 6. yıllarında, Hz. Aişe’ye atılan iftira ile ilgili olan ifk hadisesi gerçekleşmiştir ve ayet de bu olaydan sonra gelmiştir (Taberî, ts., ss. 212-213; Şulul, 2003, ss. 272-274; Fayda, 2000, ss. 507-509; Apak, 2010, ss. 309-310) Kutub, İslam toplumunun câhiliyye dönemindeki tahrik edici unsurlardan temizlenip, edebin artmasını amaçlandığını söylemiş; açılıp saçılma ve çıplaklıktan oluşan zevkin ilkel ve kaba olduğunu eklemiştir. Sonrasında câhiliyyenin belirli zamanda olmadığını, toplumsal bir düzen, bir hayat tarzını ifade ettiğini belirtmiştir (Kutub, 1968f, s. 2859). Diğer ayette, insanın câhil oluşunun cezaı da mükâfatı da üstlenmesinin neticesi olduğunu söylenmiştir (Mukâtil, 2003c, s. 57; San’ânî, 1989, s. 125; Hevârî, 1990a, s. 385). Yine bir başka yorum, insanın emaneti üstlenip yerine getireceği sözünü verip ancak sözünde durmayışının cehl olduğudur (Zemahşerî, 1998e, s. 103). Kutub, emanetin sorumluluk, irade, kendini bilme olduğunu ve insanın arzuları, iradeleri olan varlık oluşuyla bu yükün ona ağır geldiğini; insanın kendine haksızlık ettiği için zalim, kapasitesini bilmediği için câhil olduğunu söylemiştir (Kutub, 1968f, s. 2885). İlk ayette cahiliyye kelimesi “*bağy*” ile ikinci ayette “*sefeh*” ile eş anlamlıdır. Dolayısıyla ayette cahiliyye teberrücünün “*ahlaksızlık/aykırılık içeren süslenme*”, cahil kelimesinin ise “*ahmak, sorumsuz*” anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

“Şüphesiz Allah katında tövbe, **cehaletle** bir kötülük işlenip hemen ardından edilen tövbedir. Allah onların tövbelerini kabul eder. O Âlimdir. Hâkimdir” (4/Nisâ 17).

Bu surenin de yine yaklaşık olarak 6 veya 7. hicri yılların arasında inmiş olması muhtemeldir (Câbirî, 2013b, s. 265). Mâtürîdî cehaleti, hırs ve şehvete yenik düşerek işlenen eylem olarak adlandırmıştır (Maturîdî, 2004, s. 380). Kelime “*sefeh*” ile eş anlamlıdır. Daha önce 6/En’am 54 ve 16/Nahl 119. ayetlerdeki izahlarımız burada da geçerlidir. Yani ayete “*şehvetle*” manasını vermek mümkündür.

2. Grup

“Ey iman edenler! Bir fâsik size bir haber getirdiğinde onu araştırın. Yoksa **cehaletle** bir topluluğa zarar verirsiniz. Sonra da yaptığınıza pişman olursunuz.” (49/Hucurât 6).

Surenin iniş sırası 106'dır. Hz. Muhammed zekât toplamak için Mustalikoğullarına Velîd İbn Ukbe'yi göndermiş ve onlar, bir yanlış anlama neticesinde birbirlerine karşı ayaklanmışlar, bunun üzerine bu ayet inmiştir (Süyûtî, 2002, s. 240; Vâhidî, 1991, ss. 407-408; Çetiner, 2016b, s. 817; Şulul, 2003, ss. 822-824). Elmalılı, ayeti açıklarken fâsık birinin bir haber ile geldiğinde tahkik etmeden ona inanmamayı, çünkü fâsık kişinin fitne yayacağını söylemiştir. "*Cehalet*" ibaresini ise "*hallerini bilmeyerek*" şeklinde açıklamıştır (Yazır, 1979b, ss. 4456-4457). Fâsık birinin getirdiği habere uyarak hükümde bulunmak toplumu zarara uğratabilmektedir. Burada Velîd'in peygambere durumu arz ettikten sonra, halkın fevri davranıp hemen onların cezalandırılmaları isteğine karşı tedbir tavsiyesi verilmektedir (Kutub, 1968g, ss. 3340-3341). Cehl kelimesi burada "*sefeh*" ile eş anlamlıdır. O halde ayete "*düşüncesizce davranmak*" anlamı verilebilir.

"O zaman kâfirler kalplerine **cahiliyye taassubunu** koymuşlardı. Sonra Allah, Rasulüne ve inananlara sekinet indirdi ve onların takva sözünü tutmalarını sağladı. Onlar buna layıktır ve sözün ehlidirler. Allah her şeyi bilendir." (48/Fetih 26).

Sure, Hûdeybiye antlaşması dönüşünde inmiştir (Taberî, ts., s. 231; Câbirî, 2013b, s. 435). Mukâtil, Hûdeybiye günü müşriklerin Hz. Muhammed'in Mescid-i Harâm'a girmesini engelleme teşebbüsünde bulunmalarını aktarmıştır. Ona göre bu davranış kibirdir (Mukâtil, 2003c, ss. 252-253; Ferrâ, 1983, s. 68; Hevvârî, 1990b, ss. 178-179). Taberî de bu davranışın "*câhiliyye taassubu*" olduğunu söylemektedir. Bunun sonucunda Allah'ın inananların kalbine sabır, gönül rahatlığı, vakar verdiğini eklemiştir (Taberî, 2001ı, ss. 308-310). Onların kalplerinde kibir, eziyet etme gibi eğilimlerin bulunmasından ötürü böyle davrandıklarını söylemiştir (Kutub, 1968g, s. 3329). Buradaki "*hamiyye*" kelimesi "*asabiyyet*" (Zeyd b. Ali, 2001, s. 237), "*gurur, kibir*" kelimelerle izah edilmiştir. Kelimenin câhiliyye kelimesiyle kullanılmasının küçük görme ve çirkin davranışta bulunmalarından ötürü olduğu da belirtilmiştir (İbn Âşûr, 1984d, ss. 194-195). Özellikle asabiyyete bağlı aşırılıkları ve hala bu arzularının peşinde olmalarından ötürü kelime "*bağy ve sefeh*" ile eş anlamlıdır. Ayette cahiliyye taassubu kibir ve aşırılık içermektedir.

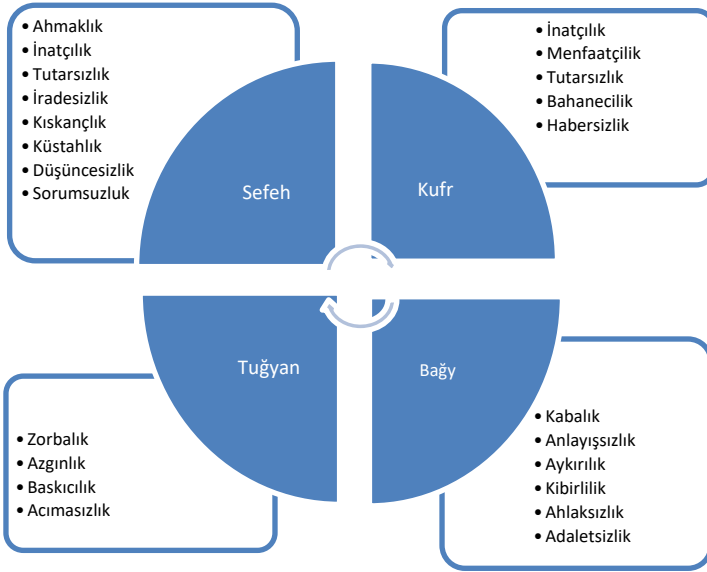
"**Cahiliyye hükmünü** mü arıyorlar? Yakinen (iyi bilen) bilen bir toplum için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?" (5/Maide 50).

Sure Fetih suresinden hemen sonra gelmiştir İslamiyet'ten önce Kurayzaoğulları ve Nadiroğulları arasında bir kişinin öldürülmesi ya da yaralıların diyeti konusunda Nadiroğullarının iki kat üstünlük sağladığı bir durumu Hz. Muhammed'e aktarmış, ancak o, iki grubun kanının birbirine eşit olduğunu, birinin diğerine üstünlüğü olmadığını söyleyince Nadiroğulları'nın kızarak O'na itaat etmeyeceğini, kendisinin düşmanları olduğunu söylemiştir. İşte bu rivayet bu ayet ile ilişkilendirilmiştir (Çetiner, 2016a, s. 317). Mukâtil, "*câhiliyye*" ile Hz. Muhammed'den önce Arapların zulüm ve haddi aşmanın bulunduğu dönem olduğunu söylemiştir (Mukâtil, 2003c, s. 304). Onların Hz. Muhammed'in verdiği hükme razı olmayıp kasıtlı olarak putlara ibadet etmeyi barındıran

câhiliyye hükmü ile hükmettikleri (Taberî, 2001e, s. 503), câhiliyye hükmünü tercih edenlerin ise aptallık ettikleri söylenmiştir (Zemaşerî, 1998b, s. 248). Allah'ın hükmü adaleti sağlayıp, hakikati ortaya çıkardığı için en iyi hükümdür (Abduh, 1947b, s. 408-409). Ancak onlar içinde kin ve eşitsizlik barındıran câhiliyye hükmünü istemişlerdir (Yazır, 1979a, s. 1702). Kutup, Allah'ın şeriatından ödün vermenin ya da onda değişiklikler yapmanın bozguna uğramayı ve adaletsizliği meydana getireceğini, câhiliyye hükmü denilen şeyin, keyfi arzularla belirlenmiş, insanın insana köle olup, tapınmanın da adeta Allah'ı bırakıp, insana yapılması olduğunu belirtmiştir (Kutub, 1968b, ss. 904-905). Söz konusu hüküm zulmü ve orta yolun sınırlarını aşmayı barındırdığından kelime “*tuğyan ve bağy*” ile eş anlamlıdır. Burada cahiliyye hükmü adaletsiz, acımasız bir hükümdür.

3. Tarih-Olay-Bağlam İncelemesi

İncelemelerimiz neticesinde c-h-l kökünün dört anlama gelebileceğine ilişkin çıkarımda bulunup daha sonra bu kökün hangi ayette hangi anlamda kullanıldığına ilişkin yorumlamalar yaptık. C-h-l kökünün geçtiği ayetlerin “*kufr, sefeh, bağy, tuğyan*” kelimelerinden bazılarına karşılık gelen anlamları olduğunu söyledik. Aşağıdaki tabloda bu dört kelimeyi ve onların içinde barındırdığı anlamlardan hareketle ayetlerdeki içerdiği manaları sıraladık.



Tablodan gördüğümüz üzere esas manası “*bir şeyin üstünü örtmek*” olan “*kufr*” kelimesi, bir şeyi bilmezden gelen, çıkarına göre davranan kişiler gerçeğin üstünü bir nevi örttüğünden, “*menfaatçi, habersiz*” gibi anlamları barındırmaktadır. “*Sefeh*” kelimesi, “*ahmaklık, aptallık*” anlamında kullanıldığı için “*iradesiz, sorumsuz*” kişilerin de özelliğidir. Yine “*haddi aşmak, taşkınlık*” anlamına gelen “*tuğyan*” kelimesi “*acımasız, zorba*”; “*orta*

yolu aşmak” manasındaki “*bağy*” kelimesi ise “*kibirli, ahlaksız, adaletsiz*” insanların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Özetle Kur’an’da, ahmaklığın, aşırılığın ve çıkarıcılığın yukarıdaki diğer davranışları meydana getirdiği ve bunların da hepsine birden “*cehl*” dendiğini söyleyebiliriz.

3.1. Mekke Döneminde Zaafların Alışkanlıklara Dönüşmesi

Kur’an’ın ilk ayetleri, kendi kabilesini haklı da olsa haksız da olsa savunma fikriyle ortaya çıkan asabiyet duygusunun, makam-soy üstünlüğünün, maddiyata dayalı arzuların yoğun olduğu bir ortamda gelmeye başlamıştır. Bu sebeple de Mekki surelerin genel olarak putperestliğin, körü körüne bağlılığın eleştirildiği (Cerrahoğlu, 1997, s. 61), ahlaki bozulmaların düzeltilmesinin amaçlandığı bir içeriği vardır. C-h-l kökünün geçtiği ayetlerde de bu durumların ya doğrudan Araplar muhatap alınarak ya da önceki peygamber ve onların kavimleri örneğinde eleştirildiğini, kimi zaman da düzeltme için yollar gösterildiğini görmekteyiz.

Her insanın zaafları vardır. Bunlar, kontrol altında tutulduğu sürece insana ve çevresine zarar vermeyecektir. Ancak bunlar kontrol edilemez ve zamanla davranış halini alırsa o zaman kişi hata yapmaya başlayacaktır. İşte bu yanlış davranışlar ayetlerde *cehl* olarak isimlendirilmektedir. Çünkü Arapların, her toplumda olduğu gibi, atalarından gelen, inanca ve kültüre ait alışkanlıkları vardı ve sakıncalı olanlarını sürdürme konusunda ciddi anlamda direnişleri söz konusuydu. Bu da onları bağımlı yapmakta ve bağımlılıkları onları yanlış davranışa sürüklemekteydi. Bağımlılık, akli devre dışı bırakıp duyguları etkin kılmaktadır. Akıl hakikate götürürken, duygular zaman zaman zaafları doğuracağı için hata yapma olasılığını artıracaktır.

Mekki surelerde ilgili ayetlerin içeriğine baktığımızda duyguların, arzulara ve güce meyletme şeklinde iki belirgin özelliğiyle karşımıza çıktığını görmekteyiz. Arzulara meyletme, heva ve heveslerin sebep olduğu davranışların meydana getirdiği hatalardır. Genel olarak Arap toplumunun, kültürlerine, geleneklerine, inançlarına bağımlılık ve her uyarıya karşı bir inatçılıkları, davranışlarında aşırıya kaçmaları ve neticesinde ahlaki bir yanlışlığa düşmeleri buna örnek gösterilebilir. Yine bilmezden gelmeleri, yok sayarak tutarsız, düşüncesiz davranışlarda bulunmaları da arzulara uymanın bir neticesidir. Ayetlerde başka kavimlerin putlarını kastederek “*bize de böyle tanrı getirsen*” demeleri, hala mucize beklentisi içinde olmaları, diğer yandan şehvete uyarak günah işleme gibi hususlar bu bağlamda ifade edilmiştir. Güce meyletme durumu ise, insanların ellerinde fiziksel veya sosyal olarak bulunan güçlerinin dengelenmediğinde ortaya çıkacak hata yapma ihtimalini içermektedir. Gerek önceki kavimlerde gerekse müşriklerin davranışlarında güç kullanmaları sonucunda yaptıkları yanlışlar Kur’an’da “*cehâlet*” olarak isimlendirilmiştir. Müşriklerin inananlara zorbalık etmeleri, peygamberlere inanmak için, onlardan fakir kimseleri yanından kovmaları gibi isteklerde bulunmaları bu durumun sonucudur.

3.2. Medine Döneminde Zaafların Keyfiliğe ve Aşırılığa Dönüşmesi

Medine dönemine girilmesiyle birlikte Kur'an'ın davet metodu bir yandan devam ederken, yeni bir devlet kurulmasıyla da işin rengi değişmeye başlamıştır. Mekkî surelerde zaafların alışkanlığa dönüştüğünü söylemiştik. Medine dönemindeki ayetlerde ise, zaafların daha çok keyfi bir hal aldığı ve aşırılıklar meydana getirdiğini görmekteyiz. Bu keyfiliğin zanları ve sorumsuzluğu doğurduğunu, aşırılıkların ise taşkınlığa sebebiyet verdiğini anlıyoruz.

Medenî surelerde c-h-l kökü dokuz ayette geçmektedir ve ilk kez “*cahiliyye*” formu da yine bu surelerde kullanılmıştır. İlgili dokuz ayetin dört tanesinde bu formda geçmekte ve “*cahiliyye hükmü/zannı/teberrücü/hamiyyesi*” denilerek tavırlarındaki hatalı zanna, aşırıya kaçan isteklerine karşı bir uyarının yapıldığını görmekteyiz. Kur'an geldiğinde asabiyet duygusuyla bütünleşmiş, adaletsiz, aşırılıklar içeren, geleneklerinde inat eden, alışkanlıklarına bağımlı olan topluluk, ayetlerde cehl kelimesiyle ifade edilmiş ve daha sonra hala süren bu davranış Medine döneminde “*câhiliyye*” kelimesiyle düzeni eleştirmek, yeni olana varlık kazandırmak için yeniden dile getirilmiştir.

3.3. Mekkî ve Medenî Surelerin Karşılaştırılması

Nüzûl sırasını dikkate alarak, Mekkî-Medenî ayrımı yapıp tarihi arka plana göre içinde c-h-l kökünün geçtiği ayetleri inceledikten sonra Mekke ve Medine dönemlerini c-h-l kökünün içeren ayetlerdeki özelliklere göre karşılaştırarak değerlendirmek istiyoruz.

Kur'an, ayetlerde kendini “*yol gösterici, rehber, müjdeleyici*” gibi özellikleri ile tanımlamaktadır (Bkz. 3/Âl-i İmran 38; 7/A'raf 52; 43/Zuhruf 44). Dolayısıyla Kur'an'ın bir hedefi de toplumun ahlaki değerleri özümsemiş bireylerden oluşacak şekilde ıslahını sağlamaktır. Cehl kelimesi de bu amaç doğrultusunda kullanılan bir araç kelimedir. Bu olumsuz kavram hedef değerini tanımlamasını yapmak için araçsallaştırılmıştır. Kelime, insanların yanlış olduğunu bildiği halde olumsuz davranışları sürdürmekte inat etmeleri, saplantılı arzuların peşinde koşmaları ve bunun sebep olduğu zorbalıklar, adaletsizlikler için kullanılmış bir kavramdır. Söz konusu ayetlerde “*cehl*” ile tanımlanan onların “*şirk inancı ya da putları*” değil, bu inançtaki yersiz inat ve alışkanlıklarıdır. Alışkanlıkları bağımlılığa dönüştüğü için idrak ve sorgulama yetileri de kaybolmuş, zihinleri örtülmüştür. Cehl kelimesiyle örtüşen bu taassub, adaletsizlik, zulüm gibi tutumları niteleyen asabiyet ve kabilecilik, gelen ayetlerle birlikte yok edilmeye çalışılırken, öte yandan asabiyet duygusunun içinde olan kardeşlik, dayanışma, yardımlaşma gibi kavramlar da adalet, hakkaniyet gözetilerek yeniden inşa edilmeye başlanmıştır (İlgili ayetler için bkz. 25/Furkan 63, 7/A'raf 199, 28/Kasas 55, 49/Hucurat 6, 48/Fetih 26, 5/Maide 50).

Mekkî olan, içinde cehl kelimesi geçen ayetlerde haddi aşan, taşkınlık yapan, eziyet eden kişiler “*câhiller*” olarak adlandırılmaktadır. Bu kişiler vahyin Hz. Muhammed'in bizzat kişiliği ile ilgili olmadığını, Allah'ın sözü olduğunu kavrayamamanın doğurduğu yanlış davranışın etkisinden kurtulamamaktadır. Medenî ayetlerde ise kelime “*cehl*” formunda

daha çok “*şehvete uyarak günah işleme*” şeklinde ve “*câhiliyye*” formunda da adaletsiz hüküm, imanı çıkarları doğrultusunda kullanma, haddi aşma durumları için kullanılmaktadır. Mekke’de inanan grup henüz yeni oluşmaktaydı. Bu sebeple cehl kavramı zıtlığında onlara vakarlı, sabırlı ve hilm sahibi olma davranışları kazandırılmaya çalışılmış, teselli edilmiş, önceki kavimlerden örnekler verilmiştir. Medine’de artık bir Müslüman grup oluşmuştur ve bu yüzden bir davranış kazandırmadan ziyade, yanlış davranışın uyarılması, doğru davranışta ise devamlılık söz konusudur.

Öte yandan Mekke’de özellikle asabiyet ve kabilecilik anlayışının neticesinde müşriklerin inananlara sataşmaları söz konusuydu ve bu sebeple o kişilere “*câhil*” denilmişti. İnananlara ise “*câhillerden olma*” denmiş ve bunun karşısında hoşgörülü olarak iletişim kurma tavsiye edilmiştir. Ancak Medine’de Müslümanlar hem siyasi hem toplumsal olarak daha güçlü oldukları için bu davranışa fazla maruz kalmamışlardır. Mekke’de mücadele müşrikler ile ilgili olduğu için “*cehl*” isimlendirmesi hep onların tavırları ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Medine’de ise gelişen muhatap kitle ile birlikte Müminlerin yanında, Yahudiler, Münafıklar ve hatta müşriklerin de bulunması “*cehl*” isimlendirmesinin de kapsamını genişletmiştir. Daha önce bu davranışı sergileyenlere “*câhil*” denilirken Medine’de bu kullanımın yanında daha önceki düzeltilmeyen davranışa “*câhiliyedeki gibi*” denilerek bir ıslah amacı güdülmüştür. “*Cahiliyye*” kelimesi Allah’ı yok sayıp kapıldıkları zan ve insanların hal ve tavırlarda aşırıya kaçma, kibir ve haddi aşma, menfaatsizlik, adaletsizlik gibi toplumsal düzeni bozacak şeyleri istemeleri için kullanılmıştır. Daha önce bir davranışın adı iken artık, o davranışlardan oluşan bir dönemi anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır.

SONUÇ

Arap toplumunu ahlaki meziyetlerden tamamen yoksun bir medeniyet olarak düşünmek haksızlık olacaktır. Araplar için cömertlik, misafirperverlik, vefa, çalışkanlık, sabır gibi özellikler oldukça önem arz etmekteydi. Ama bunlar yer yer gösteriş, üstünlük göstergesi olarak kullanılarak saptırılmaktaydı. Yine şeref, namus gibi kavramların çıkarlara uydurularak deforme edildiğini, işine geldiğinde istenilen şekilde esnetildiğini de görmekteyiz. İşte bu hususta Kur’an’ın yaptığı iş, amacından uzaklaşan, farklı emellere hizmet eden bozulmuş kavramları ıslah etmektir (bkz. 2/Bakara 273, 48/Fetih 26, 5/Maide 50). Cehl kelimesinin anlam alanına baktığımızda içinde ahmaklık, aşırılık, taşkınlık, bir şeylerin üstünü kapatmak anlamlarını barındırdığını görmekteyiz. Bunların neticesinde ortaya çıkan zan, arzulara meyletme, inatçılık, kibir, zulüm, taassub gibi durumlar da cehl kelimesiyle ilişkili özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde cehl kelimesinin farklı formlarının geçtiği yirmi dört ayeti tarihi bağlamı içerisinde incelediğimizde bu özelliklere uyarılarak dikkat çekildiğini görmekteyiz. Mekke’de daha çok zaafılara meylederek alışkanlığa dönüşen hatalı davranışlara, Medine’de ise keyfilik ve aşırılığın hatalı davranışlara dönüşmesine cehl dendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla bu ayetler özelinde

davranışların hatalı yönlerine dikkat çekilmiş, alternatifler sunulmuş, böylelikle toplumun ıslahı için bir yol gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abduh, M. ve Rıza, R. (1947a). *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm* (C. 3). Kahire: Dâru'l-Menar.
- Abduh, M. ve Rıza, R. (1947b). *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm* (C. 6). Kahire: Dâru'l-Menar.
- Abduh, M. ve Rıza, R. (1947c). *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm* (C. 7). Kahire: Dâru'l-Menar.
- Abduh, M. ve Rıza, R. (1947d). *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm* (C. 9). Kahire: Dâru'l-Menar.
- Abduh, M. ve Rıza, R. (1947e). *Tefsîru'l-Kur'âni'l Hakîm* (C. 12). Kahire: Dâru'l-Menar.
- Apak, A. (2010). *Anahatlarıyla İslam tarihi I (Hz. Muhammed (as) dönemi)*. İstanbul: Ensar.
- Benêni, Ş. (1992). *Akrabu'l-mevârid fi fushi'l-Arabiyye ve's-sevârid* (C. 1). Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Bustânî, B. (1987). *Muhîtü'l-muhît*. Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan.
- Câbirî, M. A. (2013a). *Fehmü'l-Kur'ân* (C. 1). (çev. Muhammed Coşkun). İstanbul: Mana.
- Câbirî, M. A. (2013b). *Fehmü'l-Kur'ân* (C. 3). (çev. Muhammed Coşkun). İstanbul: Mana.
- Cerrahoğlu, İ. (1997). *Tefsir usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çalışkan, H. M. (2014). *M. 615 yılında inen ayetler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetiner, B. (2016a). *Fâtiha'dan Nâs'a esbâb-ı nüzul -Kur'an ayetlerinin iniş sebepleri-* (C. 1). İstanbul: Çağrı.
- Çetiner, B. (2016b). *Fâtiha'dan Nâs'a esbâb-ı nüzul -Kur'an ayetlerinin iniş sebepleri-* (C. 2). İstanbul: Çağrı.
- Derveze, M. İ. (1984a). *et-Tefsîru'l-Hadis* (C. 3). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamiyyi.
- Derveze, M. İ. (1984b). *et-Tefsîru'l-Hadis* (C. 4). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamiyyi.
- Enîs, İ. v.dğr., (1972-1973). *Mu'cemu'l-vasît*. Mısır: Dâru'l-Mearuf.
- Ezdî, M. (2005). *Cemheratü'l-luga* (C. 1). Lübnan: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye
- Ezherî, M. (1964). *Tezhîbü'l-luga* (C. 6). y. y. : Dâru'l-Mısıriyye.
- Fayda, M. (2000). İfk hadisesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 21, ss. 507-509). İstanbul: TDV.
- Ferâhîdî, H. (2004). *Kitâbu'l-ayn*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ferrâ, Y. (1983). *Meâni'l-Kur'ân* (C. 3). Beyrut: Alimu'l-Kütüb.
- Feyyûmî, M. (h.1315). *Misbâhu'l-münîr fi garibi's-şerhi'l-kebir* (C. 1). Mısır: el-Matbaatü'l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, M. (1913a). *Kâmûsü'l-muhît* (C. 1). Mısır: Matbaatu's-Seâde.

- Fîrûzâbâdî, M. (1913b). *Kâmûsü'l-muhît* (C. 3). Mısır: Matbaatu's-Seâde.
- Gözeler, E. (2016). *Kur'an ayetlerinin tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer.
- Güneş, K. (2014). *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Mektep.
- Halîl b. Ahmed, F. (2004). *Kitâbu'l-ayn*, (trtp. Dâvud Sellûm). Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn.
- Hevârî, H. (1990a). *Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz* (C. 3). Beyrut: Dâru'l-Garîbî'l-İslamiyyi.
- Hevârî, H. (1990b). *Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz* (C. 4). Beyrut: Dâru'l-Garîbî'l-İslamiyyi.
- İbn Âşûr, M. T. (1984a). *Tefsîru'i-tehrir ve't-tenvîr* (C. 4). Tunus: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Âşûr, M. T. (1984b). *Tefsîru'i-tehrir ve't-tenvîr* (C. 19). Tunus: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Âşûr, M. T. (1984c). *Tefsîru'i-tehrir ve't-tenvîr* (C. 20). Tunus: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Âşûr, M. T. (1984d). *Tefsîru'i-tehrir ve't-tenvîr* (C. 26). Tunus: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Ebî Hâtim, A. (1997). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, (thk. Es'ad Muhammed Tayyib). Riyad: Mektebetü Nezâru'l-Bâz.
- İbn-i Hişam, C. A. (2006). *Sîret-i İbn Hişam tercemesi*, (çev. Hasan Ege). İstanbul: Kahraman.
- İbn Kesîr, İ. (1997a). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, (thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme) (C. 1). Riyad: Dâru Tayyiben.
- İbn Kesîr, İ. (1997b). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, (thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme) (C. 3). Riyad: Dâru Tayyiben.
- İbn Kesîr, İ. (1997c). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, (thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme) (C. 4). Riyad: Dâru Tayyiben.
- İbn Kesîr, İ. (1997d). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, (thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme) (C. 7). Riyad: Dâru Tayyiben.
- İbn Manzur. C. M. (1956a). *Lisânu'l-Arab* (C. 11). Beyrut: Dâru Beyrut.
- İbn Manzur. C. M. (1956b). *Lisânu'l-Arab* (C. 13). Beyrut: Dâru Beyrut.
- İbn Muhammed M. (1322). *en-Nihaye fî garîbî'l-Hadîs ve'l-Eser* (C. 1). Kahire: Matbaatu'l-Hayriyye.
- İbn Sellam, Y. (2004). *Tefsîru Yahyâ b. Sellam*, (takdim ve thk. Hind Şelebî) (C. 1). Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Zekeriyya, A. (1622). *Mu'cemu mekâyisi'l-luga* (C. 1). Kahire: Dâru'l-Hayâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İsfahânî, R. (2012). *Müfredât -Kur'an kavramları sözlüğü-*, (çev. Abdülbaki Güneş/Mehmet Yolcu). İstanbul: Çıra.
- İzutsu, T. (2014). *Kur'an'da Tanrı ve insan -Kur'an'ı dünya görüşü'nün semantiği-*, (çev. M. Kürşad Atalar). İstanbul: Pınar.

- Kutub, S. (1968a). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 2). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Kutub, S. (1968b). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 6). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Kutub, S. (1968c). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 9). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Kutub, S. (1968d). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 12). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Kutub, S. (1968e). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 20). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Kutub, S. (1968f). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 22). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Kutub, S. (1968g). *Fî zilâli'l-Kur'ân* (C. 26). Beyrut: Dâru's-Şerûk.
- Maturîdî, M. (2004). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim-Te'vilâtu Ehlu's-Sünne*, (thk. Fâtîma Yûsuf el-Hiyemî) (C. 1). Lübnan: Resalah.
- Mukâtil, E. (2003a). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (thk. Ahmed Ferîd) (C. 1). Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mukâtil, E. (2003b). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (thk. Ahmed Ferîd) (C. 2). Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mukâtil, E. (2003c). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (thk. Ahmed Ferîd) (C. 3). Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Râzî, M. (1981a). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 3). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981b). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 7). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981c). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 9). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981d). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 13). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981e). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 14). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981f). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 17). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981g). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 18). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (1981h). *Mefâtihu'l-gayb* (C. 24). Lübnan: Dâru'l-Fikr.
- Râzî, M. (ts.). *Muhtârû's-Sihâh*. y.y.
- Sa'lebî, A. M. (2002a). *el-Keşf ve'l-beyân*, (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr) (C. 1). Lübnan: Dâru İhyâi et-Turâsî'l-Arabî.
- Sa'lebî, A. M. (2002b). *el-Keşf ve'l-beyân*, (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr) (C. 2). Lübnan: Dâru İhyâi et-Turâsî'l-Arabî.
- Sa'lebî, A. M. (2002c). *el-Keşf ve'l-beyân*, (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr) (C. 3). Lübnan: Dâru İhyâi et-Turâsî'l-Arabî.
- San'ânî, A. (1989). *Tefsîru'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Müslim Muhammed) (C. 2). Riyad: Mektebetu'r-Rüşd.
- Şulul, K. (2003). *İlk Kaynaklara göre Hz. Peygamber devri kronolojisi*. İstanbul: İnsan.

- Süyûtî, C. (2002). *Lübâbu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*. Lübnan: el-Kütübü's-Sekâfiyye.
- Taberî, M. (2001a). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 2). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001b). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 3). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001c). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 5). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001d). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 6). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001e). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 8). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001f). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 9). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001g). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 12). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001h). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 13) . Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (2001ı). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî) (C. 21). Kahire: Dirâsetu Arabiyye ve'l-İlmiyye.
- Taberî, M. (ts). *Tarih-i Taberî*, (çev. M. Faruk Gürtunca). (c. 3). İstanbul: Sağlam.
- Tûsî, M. (1376). *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, y.y.: Necef.
- Vâhidî, A. (1991). *Esbâb-ı nüzûl*, (thk. Kemâm Begûnî Zeglûl). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Yazır, M. H. (1979a). *Hak dini Kur'ân dili* (C. 3). İstanbul: Eser.
- Yazır, M. H. (1979b). *Hak dini Kur'ân dili* (C. 6). İstanbul: Eser.
- Zebîdî, M. (1994). *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*, (thk. Alî Şîrî) (C. 14). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Zemaşşeri, M. (1998a). *Keşşâf*, (thk. Adil Ahmed Mevcud v.dğr.) (C. 1). Riyad: Mektebetü'l-Abîkân.
- Zemaşşeri, M. (1998b). *Keşşâf*, (thk. Adil Ahmed Mevcud v.dğr.) (C. 2). Riyad: Mektebetü'l-Abîkân.
- Zemaşşeri, M. (1998c). *Keşşâf*, (thk. Adil Ahmed Mevcud v.dğr.) (C. 3). Riyad: Mektebetü'l-Abîkân.
- Zemaşşeri, M. (1998d). *Keşşâf*, (thk. Adil Ahmed Mevcud v.dğr.) (C. 4). Riyad: Mektebetü'l-Abîkân.

Zemahşeri, M. (1998e). *Keşşâf*, (thk. Adil Ahmed Mevcud v.dğr.) (C. 5). Riyad: Mektebetü'l-Abikân.

Zemahşeri, M. (1922). *Esâsü'l-belâga* (C. 1). Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.

Zeyd b. Ali, E. H. (2001). *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecid*. Hindistan: Troop Baza.

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 9 • Haziran/June 2020 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Recep Emin GÜL

Editörler / Editors

Siebren MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safinaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVİNÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)	

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Hakkı KARAŞAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Mehmet Akif ŞENTÜRK (Brunel University London)
Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Hülya HACİSMAİLOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safinaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Bezza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Recai DOĞAN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)
Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)	Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Recep Emin GÜL, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)	Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Ali İNAN, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)	Muhiddin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)
Siebren MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)	Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)
Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)
Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)
Samet YAĞCI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 27.06.2020

İNDEKSLER

